

Halil Fikret Kanad ve Coğrafya Eğitimi Üzerine Bir Eseri: Coğrafya'nın Tedris Usulü

Halil Fikret Kanad and His Study About Geography
Education: Geography Teaching Methods

Turhan ÇETİN

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı,
Ankara-Türkiye. turhan@gazi.edu.tr

Şahin ORUÇ

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı,
Ankara-Türkiye.

Halil TOKCAN

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı,
Ankara-Türkiye.

ÖZET

Bu çalışmada eğitim bilimleri (pedagoji) alanında doktora yapan ilk eğitimcimiz olan Dr. Halil Fikret Kanad'ın hayatı ve eğitimle ilgili görüşleri ile onun Azerbaycan'da yazıp Türkiye'de basılan fakat günümüz Türkçesine çevrilmeyen "Coğrafyanın Tedris Usulü" adlı yapıtından bölümler yer almaktadır. Doktora eğitimini Almanya'da yapan Kanad, Gazi Eğitim Enstitüsünün kuruculuğunu ve 20 yıldan fazla başkanlığını yaparak Türk eğitimine hem görüşleri hem de yetiştirdiği öğrencilerle büyük katkı yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halil Fikret Kanad, Eğitim Bilimleri (Pedagoji), Coğrafya, Coğrafya Eğitimi

ABSTRACT:

This study will be about Dr.Halil Fikret Kanad's life, who, as our first educator, has achieved a doctorate in educational sciences, and his views in education and about sections of his study 'Geography Teaching Methods' that was written in Azerbaijan, released in Turkey but not translated in to today's Turkish. Kanad who has achieved his doctorate in Germany, is the founder of the Gazi Educational Institute and with his chairmanship and his ideas for over 20 years he has brought a great contribution to Turkish Education and to its students.

Key words:Halil Fikret Kanad, Pedagogy, Geography, Geography Education

1. Giriş

II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında pek çok yenilik yapılmış ve hem yeni açılan okullar hem de yurt dışına gönderilen öğrencilerle ülkede eğitim alanında önemli gelişmeler yapılmıştır. Bu dönemde yetişen eğitimcilerin eserlerindeki görüşleri günümüz eğitimin anlayışına oldukça yakın görüşler içermektedir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yurt dışına öğrenim görmeye gönderilen öğrencilerden olan Halil Fikret Kanad böylece Cumhuriyetimizin de ilk ve önemli eğitimcilerinden olmuştur. 1910 yılında, C. Dursunoğlu, H. Fikret Kanad, A. Haydar Taner gibi Avrupa'da ihtisas görmüş eğitimcilerimizin, o yıllarda yeni eğitim politikamızın belirlenmesi konusunda, fikirlerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. (Turan, 2003).

Dr. Halil Fikret Kanad, 1892 yılında o zamanlar bir Türk ili olan Manastır'a bağlı Serfice kasabasında doğmuştur. İlköğrenimini Serfice'de tamamlamıştır. 1903 yılında Serfice'de açılan sanat okuluna girmiş, bu okulda 4 yıl okumuştur (Ovat, 2006). Kanad, bundan sonraki yaşamını şöyle anlatmıştır;

“Sanayi Mektebinin son iki yılında mektebin fahri müdürü olan Manastır Eşrafından Ziya Tepedelen, okumaktan hoşlandığımı ve okuldaki başarıyı görerek, beni, mezun olduktan sonra, ya Manastır askeri okulunda yahut Mülkiye'de okutmaya karar vermişti. Ben, bu faziletli ve hayırsever müdürün teklifini seve seve kabul ettim. Onun yardımı ile Manastır İdadisinde (Lisesinde) okumaya muvaffak oldum. İdadinin son sınıflarında yatılı olarak kabul edilmiştim. 1910 yılında her ilden 2 idadi ya da lise mezunu sınavla Avrupa'ya öğrenci olarak gönderilirdi. Ben de sınavda başarı gösterdim ve Almanya'ya öğrenime gittim.” (TED, 2002:15-16).

1910-1912 yılları arasında Almanya'da Almancayı bir lisede dinleyici olarak öğrenen Kanad, Balkan savaşları sırasındaki 1 yıl ve Birinci Dünya Savaşında 6 aylık dönemler sayılmazsa 1917 yılına kadar Almanya'da Berlin Üniversitesinde Felsefe fakültesinde ve Leipzig Üniversitesinde Pedagoji öğrenimi yapmıştır. 1917 yılında Leipzig üniversitesinden Pedagoji alanında “Pestalozzi'nin Umumi Mektepçiliğe karşı Vaziyeti

(1809'a kadar)" isimli doktora tezini vererek mezun olmuştur. Halil Fikret Kanad, Pedagoji alanında doktora yapan ilk eğitimcimizdir (Taşdemirci, 1996:561).

Halil Fikret Kanad Leipzig Üniversitesinde ünlü profesör Eduard Spranger'in öğrencisi olmuştur. Bunun yanında Berlin üniversitesinde Dessoir, Erdmann, Frischeisen-Köhler, Paszkowski, Vierkdnt, Zimmermann; Leipzig Üniversitesinde ise Barth, Bergmann, Brahn, Jungmann, Lamprecht, Lipsuis, Volketft ve Wunt'un ders ve semirlerine katılmıştır. En çok etkilendiği düşünürler ise Pestalozzi ve Spranger'dir. (TED, 2002: 17) Kanad doktora tezinde Pestalozzi hakkında şunları söylemektedir;

"İnsanlık tarihinde, fikir ve terbiye aleminde Pestalozzi'nin kıymeti büyüktür. Bu yüksek şahsiyetin hayatını tetkik edecek olursak onun nihayetsiz bir insan dostu olduğunu, insanlar arasında bilhassa fakirlere ve dilencilere ehemmiyet verdiğini ve mefkuresi uğruna maddeten çok ızdırıp çekmekle beraber azim ve gayretinin öünde her türlü mainaları hayret ve hürmetle görürüz. Mefkurenin ne büyük ve ne feyyaz bir güneş olduğuna Pestalozzi'nin hayatı canlı bir misaldir" (Kanad, 1931:1-2).

1917 yılında yurda dönen Halil Fikret Kanad, bir süre Eğitim Bakanlığı müşavirlik kaleminde çalışmıştır. Şubat 1918'de Yedek Subay Adayları Talimhahının çağrısı üzerine 26 Haziran 1918 tarihine kadar askeri eğitim görmüştür. Milli Eğitim Bakanlığının isteği üzerine askerliğinin geri kalan kısmını ilgili bakanlıkta tamamlamak üzere talimgahtan terhis edilmiştir.

1919 Yılında öğretmenliğe başlayan Kanad, İstanbul'daki Kandilli, Erenköy ve Selçuk Hatun "Fenn-i Terbiye ve Malumat-ı Ahlakiye" (Eğitimbilim ve Ahlak Bilgisi) dersi öğretmenliği görevinde bulunmuştur. Aynı zamanda, Çamlıca Kız Lisesi'nde de ders vermiştir. (Taşdemirci, 1996:561).

1923 yılında Azerbaycan Türk Hükümetinden gelen bir heyetle anlaşarak Bakü Üniversitesine gitmiştir. 1923-1926 yılları arasında Bakü üniversitesinde Pedagoji tarihi doçenti olarak görev yapan Kanad, bu sürede Psikoloji ve Pedagoji dersleri okutmuştur. En önemli eserlerinden biri olan iki ciltlik "Terbiye ve Tedris Tarihi" (Pedagoji Tarihi) adlı kitabını 1926 yılında ilk olarak Bakü'de yayınlayan Kanad,

Almanya'ya geçtiği sırada Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgali üzerine pek çok aydınla beraber 1927 yılında yurda dönmüştür. Kanad yurda dönerken Pedagoji Tarihi'nin ilk baskısını da yanında getirmiş, bu eserini daha sonraki basımlarında genişletmiştir.

1927 yılında Konya'da açılan Eğitim Enstitüsüne pedagoji öğretmeni olarak tayin edilen Kanad, bu okulun 1928 yılında Orta Muallim Mektebi ve Gazi Terbiye Enstitüsü adıyla Ankara'ya nakledilmesiyle Ankara'ya gelmiştir. Bu okulda Pedagoji bölümünü kurmuş ve bu bölümün 20 yıldan fazla başkanlığını yapmıştır. 1936-1939 yılları arasında Talim ve Terbiye kurulu üyeliği yapmış "Köy Öğretmen Okullarının" kurulmasında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Talim ve Terbiye kurulu üyeliğinden sonra Gazi Eğitim Enstitüsündeki görevine dönen Halil Fikret Kanad, 1956 yılında emekliye ayrılıncaya kadar, kurduğu Pedagoji Bölümü'nde çalışmıştır. (Cicioğlu, 1987: 329)

İlk pedagogumuz olan doktor Halil Fikret Kanad Gazi Eğitim Enstitüsünden emekliye ayrılıncaya kadar yüzlerce ilköğretim müfettiş, milli eğitim müdürü, ortaokul öğretmeni ve yönetici yetiştirmiştir. Öğretmen Fazıla Kanad ile evli olan Halil Fikret 7 Ekim 1974 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.

2. Coğrafya'nın Tedris Usulü

1923 yılında Azerbaycan Türk Hükümetinden gelen bir heyetle anlaşarak Bakü Üniversitesine giderek 1923-1926 yılları arasında Bakü üniversitesinde pedagoji tarihi doçenti olarak görev yapan Kanad, iki ciltlik "Terbiye ve Tedris Tarihi" (Pedagoji Tarihi) kitabını burada yayınlamış fakat burada yazdığı "Coğrafya'nın Tedris Usulü" adlı eserini ise burada basmaya zaman bulamamıştır. Türkiye'ye dönüşünden sonra bazı ilavelerle 1927 yılında Osmanlıca olarak yayımlanmıştır.

Coğrafya'nın Tedris Usulü adlı 127 sayfalık olan bu eserin giriş bölümünde Kanad eserin coğrafya kitabı olmaktan çok bir öğretim kitabı olarak görülmesini istemekte ve eserde verilen öğretim örneklerinin her öğretmen tarafından uyarlanabileceğini belirtmektedir.

Zengin bir içeriğe sahip olan eserin içindekiler kısmı aşağıdaki gibidir.

Giriş

Coğrafya Öğretiminin Amacı

Coğrafya İlminin Gelişmesi

Coğrafya Öğretiminin Tarihi Gelişimi

Vatandaşlık Konuları (Yurt Bilgisi)

Vatandaşlık Öğretiminin Tarihi

Coğrafi Yurtçuluğun Görevi

Yurtçuluk Öğretimi Görevini Hangi Biçimde Görmelidir?

Haritaları Anlamak Nasıl Mümkündür?

Yurtçuluk Öğretiminin Gidişi

Coğrafya Materyalleri Arasında Sebepiyet İlişkisi

Karşılaştırmalı Coğrafyanın Niteliği

İlköğretim Okullarında Karşılaştırma ve Her Şeyin Sebebi Olduğu Kanunu

Tabaka biliminin Göz önüne Alınması

Tabaka biliminin Öğretim Yöntemlerine Ait Görüşler

Coğrafyayı Siyasi Görüşlere Göre mi Öğretmeli

Medeni Coğrafya-Ekonomik Coğrafya

Coğrafi Çizim (Harita Yapmak)

Neler Çizilmelidir?

Harita Çiziminde Tedbirler

Dağları Haritada Ne Şekilde Göstermelidir?

Coğrafya Öğretiminde İş Prensipleri

Model Yapmak

Anlatım (Deney) Araçları

Duvar Levhalarından Nasıl Faydalanılır?

Haritalar

Coğrafya Konularının Düzenlenmesi ve Seçilmesi

Öğretimin Gidişi (Süreç) (Öğretim Yöntemleri)

Coğrafyaya Ait Benzetmeler

Coğrafya Konularını Nasıl ve Ne Şekilde Vermeliyiz

Coğrafya İsimleri

Coğrafya ile İlgili Rakamlar

Coğrafyada Öğretim ve Ders Kitapları Hakkında

Matematik Coğrafya (Astronomik Coğrafya)

Astronominin gelişmesi

Öğretimde Taksim

Astronomi Coğrafyasının Öğretim Tarzı

Matematik Coğrafyada Anlatım Yolları

Telloryum

Kanad'ın bu eseri hem yayımlandığı dönemdeki coğrafya öğretimine ışık tutması yanında günümüz coğrafya öğretiminde de kullanılacak örneklere yer vermesi ve Kanad'ın vatan ve coğrafya ile görüşlerini içermesi açısından önemlidir. Bir coğrafyacı olmayan Kanad bu eseri yazarken Adolf Rude'nin, Metodika'sından, ve bazı coğrafya kitaplarından faydalandığını belirtmektedir. Kitabın tamamı incelendiğinde kitabın bir çeviri eser olmadığı Kanad'ın orijinal görüş ve öğretim örneklerinin eserde yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine Kanad'ın coğrafya öğretimine ilişkin yaptığı eleştiri ve öğretim örneklerinin çoğunun günümüzde de geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim günümüzdeki coğrafya öğretiminde en önemli problemlerden biri de Dünya'ya, bir kıtaya yada bir ülkeye ait fiziki ve beşeri bilgilerin ezberlenmesi olduğudur (Şahin 2003:17). Bu da Kanad'ın belirttiği problemin günümüzde de yaşandığını göstermektedir.

Kanad (1927:1-2) coğrafya öğretiminde gördüğü eksiklikleri şu şekilde belirtmektedir. *“Bizim bu güne kadar coğrafya öğretimimizde esas iki çürüklük dikkati çeker. Bu kusurlardan biri coğrafya öğretimine aittir. Bizde coğrafya öğretimi her zaman ve her yerde burada belirtmesek bile çoğu zaman isim ezberlemek şeklinde gerçekleşmektedir. Karşılaştırmalar, istatistikler, ekonomik önemler çoğu zaman ikinci derecede önemli kabul edilir. Çocuk haritanın gerçek değerini anlamadan körü körüne harita çizer. Bu*

haritalara birtakım isimler doldurur ve bu isimleri ezberler. Bu ve buna benzer öğretim senelerden beri devam edip gitmektedir. Coğrafya dersinin çok kıymetli ve önemli bir ders olduğu halde öğrenci gözünde ikinci ve hatta üçüncü dereceden derslerden sayılması, işte bu skolastik ve ruhsuz öğrenim tarzıyla çok ilgilidir.

İkinci ve çok önemli kusurlarımızdan biri de Türklerin yaşadığı bölgelerin gerçek niteliği ve önemini çocuklara öğretmek mecburiyetini hissetmeyişimizdir. Bu, dün için affedilmez bir kusurdur. Bu günkü milliyet asrında ise affedilmez milli bir cinayettir. Ben Güney Amerika'daki Patagonyalılar'ın uzun boylu olduğunu Okyanusya adalarının bilmem hangisinde yaşayan insanların gayet küçük kafalı olduğunu, Avustralya adasının az zaman içinde nasıl bir gelişim devresi geçirdiğini, Marsilya, Hamburg, Londra gibi şehirlerin ait oldukları ülkelere ne gibi ekonomik kazançlar temin ettiğini, Ren Nehrinin Avrupa'daki önemini, İzlanda Adasındaki yanardağları ve orada yaşayan halkın geçim kaynağı ve idare tarzını şöyle böyle okullarımızda öğrendiğimi pek iyi hatırlıyorum. Ama İran'daki Türkmenlerin hayatını, İran Azerbaycan'ındaki Türklerin ne kadar nüfusa sahip olduğu ile geçim kaynaklarını ve idare tarzlarını Bakü'nün, Grozni'nin çok büyük ekonomik önemini, Dağıstan ve Azerbaycan gibi Türk olmakla iftihar eden soydaşlarımızın yaşayış tarzlarını, Rusya Türkistan'ı ile Çin Türkistan'ının ekonomik, siyasi ve etnografik önemi ve bizim uzaydan Türkiye'ye gelmeyip oralardan geldiğimizi vs. Türk çocuklarına haber vermememiz ve bütün bu Türklerin yaşadığı yerleri ayrıntılarıyla gelecek Türk nesline bildirmememiz çok hayretle karşılanacak bir faciadır.”

Kanad (1927:5-6) coğrafya öğretiminin amacını şu şekilde belirtmektedir. “İlköğretim okullarında coğrafya öğretiminin amacı coğrafyaya dair genel kavramları çocuklara sağlam bir şekilde vermektir. Okuldan aldığı genel coğrafya bilgilerini ileride kendiliğinden genişletecek durumda olduğunu hissetmelidir.

Alınan bilgilerin kuru ve ruhsuz olması büyük gayretlerle elde edilen bilgi az zamanda unutulmasına sebep olur. Çocuklar coğrafya aracıyla insanlar içindeki doğal mekanın durumu hakkında bir fikir edinmelidir. Sonra bu doğal mekanın durumu, insanların maddi ve manevi ilerlemelerinde ne gibi etkileri olduğunu açık bir şekilde çocuklar

öğrenmiş bulunmalıdır. Esasen bu son iki amaç gerek ilmi ve gerek okul coğrafyasında ortaktır.

Sonra her derste olduğu gibi coğrafya öğretiminde de eğitimsel yönleri ihmal etmemek zorunlu amaçlardan biridir.

Coğrafya derslerinde çocuğun merakını harekete geçirmek lazımdır. Dolayısıyla ilköğretim okullarında bulunan çocukların coğrafyada ne gibi noktalarla ilgileneceğini bilmek, öğretmenlerin görevidir. Bu merak ve ilgi öncelikle vatani ve sosyaldır. Sonra estetik ve hissidir ve nihayet fikridir.

Vatani ve sosyal ilgiyle söylenmek istenen çocuklarda memleket ve vatan duygusunu kuvvetlendirmektir. Bunu da en iyi olarak karşılaştırmalarla temin edilebilir. Sonra çocuklara ekonomik durumları ve çeşitli devletlerin teşkilat ve kurumlarını tanıtmak sosyal ilginin kuvvetlenmesine yardım eder. Estetik ve hissi ilgiden kasıt ise, ülkenin güzelliklerini çeşitli suretlerle çocuklara hissettirmek ve yaşatmaktır.

Fikri ilgiden maksat, çeşitli ve bir çok oluşum şekillerini çocuğun gözünde canlandırmaktır. Bunun için en iyi çare çocuğun bir çok durumu imkan dahilinde bizzat yaşamasıdır. Çocuk coğrafyaya ait bir çok tedbir ve tecrübeler kazandıktan sonra bunlar arasındaki ilişkileri düşündürmek doğal bir sonuçtur ki bu da fikri ilgi oluyor. Bunun içindir ki bunların bir diğeriyle yakınlığı vardır.

İlköğretim okullarının coğrafya derslerinde beş kıtaya aynı önemi vermek doğru değildir. En çok önem verilecek ve üstünde durulacak yön olan çocuğun yakın çevresi, sonra daha uzak olan ve vatani ve sonra Türk topluluklarının yayılmış bulunduğu topraklar ve ondan sonra bu çeşitli Türk topluluklarıyla samimi ve doğal ilişkisi olan memleketlerdir. Bunlardan sonra önemi derecesine göre diğer kıtalar öğretilmelidir. En sonunda dünyanın bir gezegen olduğunu çocuklara öğretmek mümkündür.”

Kanad (1927:27-31) Yurtçuluk Öğretimi, Çocukları Araştırmaya Nasıl Sevk Edebilir? Alt başlığında coğrafi gezilerin önemi ve bu gezilerde dikkat edilmesi gerekli noktaları şu şekilde açıklamaktadır:

“Burada dikkate alınacak iki yön vardır. Biri vatani tanımak, diğeri vatana ait coğrafi şeylerin arasındaki münasebet ve bağı çocukların yaşlarına göre tespit etmektir. Bu iki noktayı bir diğerinden ayırmak mümkün değildir.

Öğretilecek materyal aşamalılık prensibine göre düzenlenmelidir. Çocuğun göremeyeceği, temas edemeyeceği hiçbir şeyi çocuğa göstermemelidir. Çünkü öğretilen şey, çocuğun kafasında hazmedilemeyen bir gıda gibi kalır.

Burada itiraz makamında denilebilir ki: Çocuklar okula dahil oldukları zaman, esasen onlar, nehir, dağ, taş gibi kendi doğdukları yerden veya etraftan bir çok tasvirlerle ve kavramlara sahiptirler. Dolayısıyla onların bildikleri şeyleri bir defa daha onlara göstermek, gereksiz vakit kaybetmektir. Bunun için çocukların evde kendi kendilerine kazandıkları tasvirleri soru ve cevap yoluyla tekrar kafalarında canlandırmak yeterlidir. Bu itiraz doğru ve yerinde değildir. Çünkü deneyimler göstermiştir ki çocukların evlerinde tesadüfî olarak elde ettikleri deneyimler oldukça yetersizdir. Meselâ çok değerli şeyleri onlar görmemişler ve buna karşılık hiçbir kıymeti olmayan şeylere dikkat etmişlerdir. Onların bir çok deneyimleri açık ve anlaşılır değildir. Bir çokları ise unutulmuştur. Mevcut noksan tasvirlerin tamamlanması, düzeltilmesi edilmesi, aydınlaştırılması ve kuvvetlendirilmesi gerekir. Bunları ancak bir düzen dahilinde yapılacak geziler ile elde etmek mümkündür.

Gezilerin bazı zorluğu vardır. Bu özellikle büyük şehirlerde çetindir. Çünkü büyük şehrin okula yakın olan yerleri kır ve açıklık değildir.

Okul gezilerinde birinci derecede gerekli olan mesele, öğretmenin gezi dersine iyice hazırlanmasıdır. Onun gezi hakkında belirli bir planı olmalıdır. Çoğu zaman öğrenciye bu derste faydalı ve önemli ne gibi şeylerin öğretilmesi gerektiğini bilmek için geziyi kendisi yalnız olarak önceden yapmalı ve önemli gördüğü noktaları defterine kaydetmelidir.

Ondan sonra öğretmen, öğrenciye geziye gidileceğini, geziden az önce söylemelidir. Öğretmen gezinin amacını bir iki kelime ile de olsa çocuklara bildirmelidir. Örneğin “biz bugün Sumgayıt’daki zengin petrol (petrol) kuyularını görmeye gideceğiz” gibi.

Ondan sonra çocuklara özellikle hangi noktalara dikkat etmeleri gerektiği de ayrıca söylenir. Bu hazırlığın şu faydası vardır. Evvla geziye gidileceğini geziden az önce söylemenin faydası, çocukları beklemede bırakarak, onları hislerini ve meraklarını harekete geçirmektedir. İnsan merak ve bekleyerek bir şeyi görmeye giderse o şey daha fazla dikkat verir. Sonra nelere dikkat edilmesi gerektiğini söylemenin de faydası çocukların gereksiz noktalarda dikkatlerini yormaması içindir. Çocuklar böyle hazırlıklı giderse gezinin faydası daha çok olur.

Bu hazırlıktan sonra geziye gidilir. Gezide en önemli noktadan ayrılmamak şarttır. Anlatılacak şeyler, okulda değil yerinde anlatılmalıdır. Öğretmen yalnız idarecidir. Çocuklar önemli noktalara kendileri dikkat ederler. Karşılıklı birbirlerine sorular sorarlar ve imkan derecesinde açıklama yaparlar. Her çocuk ne gördüğünü ve ne bildiğini söylemelidir. Örneğin, “kuyulardan bazıları niçin zengindir, niçin bütün kuyular fışkırarak çıkmıyor, niçin bazı kuyular kururlar. Neft (petrol) damarı ne demektir, neft (petrol) olan yerlerde niçin yeşillik ve ağaç yok? gibi. Bu meselelerin her zaman gerçek ders gibi ayrıntılı olarak kuyular yerinde olamayacağı tabiidir. Esasen açıklamalar ve sonuçlar çıkarmak yine okulda çocuklarla beraber olur. Çocuk bulunduğu yörenin çevresini mutlaka gezip görmeli, uzak olan yerlerin ise en önemlilerini kuzey, güney, doğu ve batı gibi ayrı ayrı yönleri dikkate alarak gezmelidir.

Gezilerde Mutlaka Görülmesi Gereken Noktalar: Dağlar, tepeler, nehirler, deniz ve göller, geniş ve uzun nakliye yolları, trenler ve en önemli şehirler, şehirlerin en önemlisi yalnız büyüklük ile ölçülmez. Üretim ve ekonomik ve coğrafi önemi ile ölçülür.

Her öğrencinin bir cep defteri olmalıdır. Bu deftere öğrenci bazı işaretler ve coğrafi resimler yapmalı ve en önemli gerçekleri doğru olarak kaydetmelidir.

Öğretmen bazı amaç ve gayeler için birkaç önemli aleti beraber getirmelidir. Örneğin bir pusula (kumpas), bir ölçü şeridi veya metre, bir dürbün gibi. Sonra öğretmen gezilerden çocukları hakkında faydalandırmak ve ne gibi hatalar yaptığını anlamak için geziler hakkında eline geçen kıymetli eserleri okumalı ve bakış açısını genişletmelidir.

Mekan ve mesafe tasvirini çocuklarda kavratmak için mesafe tahmin ve takdirine ve ölçüsüne de önem verilmelidir. Aşağıda ki tahminleri örnek olarak gösteriyoruz:

Mesafeler: Örneğin bir ağacın gövdesinin yüksekliği ile hacmi, iki ağacın bir diğerinden uzaklıkları, gözle görülen uzun bir yolun yaklaşık uzunluğu, sonra köşeler, yüzeylerin büyüklükleri, cisimlerin büyüklükleri (bunların geometride önemi) ve ağırlıkların tahmini.

Zamanın takdir ve tahmini: Belirli bir yürüyüş mesafesinin zamanını tayin etmek.

Adetlerin tahmini: Belirli bir yüzey üzerinde ağaçların adedini belirlemek.

Sürat büyüklüğü: Akan bir suyun süratini tahmin etmek.

Sıcaklık miktarı: Açık bir yerde havanın sıcaklığı, güneşte ve gölgede sıcaklığın derecesi, suyun sıcaklık derecesi

Bu gibi değerlendirme ve tahminlerden sonra ölçme denemeleri yapılmalıdır. Bunun içinde öğretmen çeşitli örneklerle öğrencileri uyandırmalıdır.

Büyük mesafeleri bölümlere ayırmalı ve o şekilde tahminde bulunmalıdır. Parlak şeyler, koyu şeylerden daha yakın görünür. Aşağıdan yukarıya bakılacak olursa, mesafe yukarıdan aşağıya bakmadan daha büyük görünür. Yavaş yavaş yükselen tepeler, aşağıdan bakılırsa az, yukarıdan aşağı bakılacak olursa çok mesafede olduğu takdir edilir. Bütün bunları çocuklara tabiatta göstermeli ve tecrübe ettirmelidir.

Önemli olan diğer noktalardan biri (yukarıda söylediğimiz gibi) memlekete ait coğrafi şeylerin arasında ilmi bir ilişki olduğudur. Yani her şeyin bir sebebe bağlı olduğudur. Örneğin bitkilerin ve hayvanların çevreye uyması gibi. Kuzeyden güneye doğru gidilirse bağ ve üzüm gibi ürünler yetişir. Kuzey memleketlerde bağcılık olmuyor. Bir yerde nehirlerin süratli akması, arazinin çok iniş ve arızalı olduğuna işaret eder. Nehirler niçin ilk baharda taşarlar? Nehirlerin niçin kıvrımları vardır? Ve niçin nehirlerin yaz aylarında suları azalır? gibi.

Bu gibi gözlemlerden sonra genel sonuçlar çıkarmak mümkün olur. Bu genel sonuçlara coğrafi kanunlar veya genel gerçekler demek mümkündür. Bu gibi genel gerçekler

çıkarılmasında kesinlikle acele edilmemeli ve her zaman olduğu gibi bunların çocuklar tarafından çıkarılmasına önem verilmelidir. Çocukların kendileri bir şeyi gözlemlemeden önce, dört duvar arasında yani sınıfta genel sonuçlar çıkarmak anlamsız bir öğretim yöntemidir. Örneğin bir nehrin denize karıştığı yer, çıktığı yerden daha derindir. Arazi ne kadar inişli olursa su o kadar hızlı akar. Bakü'de rüzgar genellikle kuzeydoğudan eser gibi.

Gezilerden sonra kazanılan materyal öğretim saatlerinde yararlanacak şekilde konu olarak bahsedilmelidir. Öğretmen bazı öğrencilere çok zor olmayan ortak bazı görevler vermelidir. Diğer öğrenci yapılan görevleri tashih eder, tamamlar veya yeni ilavelerde bulunurlar. Bütün lüzumlu şeyler öğretmenin yardımıyla büsbütün aydınlatılıyor ve sonra güzelce kafaya yerleştiriliyor. Diğer bir takımları duvardaki kara tahtaya resimler yaparlar veya kum sandıklarında görülen şeylerin şekillerini yapmaya çamur ve macundan modeller meydana getirmeye çalışırlar. Bütün bu işlerde öğretmenin dikkat edeceği nokta çocukların işlerine sık sık karışmamak, onları serbest işlemeye bırakmak ve yalnız gerekli gördüğü yerlerde yardım etmektir. Öğretmen yardım ederken çocuklara: "Siz bilmediğiniz için ben yardım ediyorum" hissini vermemelidir. Belki bir arkadaş gibi sessiz ve samimi olarak yardımda bulunmalıdır.

Kanad (1927:44), coğrafya öğretiminde karşılaştırmalar yapmanın ve her olayın bir sebebinin bulunduğunun çocuklara hissettirilmesinin çok önemli olduğunu belirterek bu konuda şunları söylüyor. "Bir öğrenci bir çok coğrafi isimleri ve rakamları mükemmel bir surette ezberden bilirse artık o çocuk iyi coğrafya biliyor. İşte okulların bir kısmında hakim görüş budur. Bir memleketin adalarını, yarım adalarını, dağlarını ve dağların tepelerini, nehirleri, ve nehirlerin kollarını vs. bilen bir çocuk bu gibi okul öğretmenlerinin gözünde değerli öğrenciden sayılır. Doğal olarak bu kadar çok ve yüzeysel bilgilerde derinlik olamaz. Bunların öğretim metodunda, öğretmenin anlatması esastır. Sonra söylediği bazı şeyleri haritada buldurur ve gösterir. Sonra gelecek derslerde verdiği dersleri öğrenciden sorar. "Bu günkü coğrafya öğretiminin yöntemleri" adlı kitabında Gayest-Bek, şu yolla mantıklı incelemelerde bulunuyor: "Bu günkü coğrafya öğretimi sınıflama yöntemi ile geçiliyor. Halbuki bu yöntem yolu tabiat

ilimleri tarafından çoktan mağlup edilmiştir. Sanki bütün dünya coğrafya kitapları için bir tablodan (çizelgeden) başka bir şey değilmiş gibi, sınıflama yönteminde olan her şey bölünüyor, şemalara ayrılıyor.

Sebebiyet prensibini (ilkesi), ciddi gören pedagoglar arasında da pratik yönden bazı ayrılıklar mevcuttur.

Bir kısmı diyor ki: Coğrafi eşyanın sebebiyet bağı ve ilişkisi birinci dereceli okulların yalnız son sınıfı veya çok sınıflı birinci dereceli okulların son sınıflarında öğretilir. Diğer bir kısmı da diyor ki, coğrafya öğretiminde ve yurtçuluk öğretiminde her şeyin bir sebebi olduğu prensibi, birinci dereceli okulun her kısmında geçilmelidir. Bu sonuncu görüş, bu gün galip durumdadır. Bunun sebebi ise şudur; çocuk zaten daha çok küçük iken eline geçen her şeyin sebebini soruşturuyor ve bu niçin böyledir? diye durmadan merak ve ilgi içinde yaşıyor. Dolayısıyla çocukların yaşayışlarına göre her coğrafi materyalin sebep ve etkisini izah etmek ve onlara bu gibi şeyleri açıklamak pekala mümkündür.

Öğretmen yalnız üst sınıflarda değil, alt sınıflarda da bir bilginin, bir şeyin sebebini ve esasını kendisi söylememeli çocuklara buldurmalıdır. Bu gibi meseleler öğretimde tek tük ve birbirinden ayrı şeyler olmamalı. Belki öğretimin devamı müddetince çeşitli şekillerle devam ettirilmelidir.

Örnek olarak bazı soruları buraya kaydediyoruz:

Niçin, Azerbaycan'ın nehirleri doğuya doğru uzanıyorlar?

Aras Nehri niçin bazı yerlerde kuzeydoğu yönünü takip ediyor?

Senenin her mevsiminde Baku'de meydana gelen toz koparan rüzgarının sebebi nedir?

Güney Kafkasya'nın havasının kuzeye göre daha yumuşak ve sakin olmasının sebebi nedir?

Baku'nün önceden küçük iken sonradan iyice ve birden bire büyük bir şehir olmasının sebebi nedir? vb.

Sonra Örneğin:

İngiltere'nin sıcak iklimi ne ile ve nasıl izah edilebilir?

İngiltere'nin bir ticari devlet olmasının sebebi nedir?

Belçika'da nüfusun sıklığı neden ileri gelmektedir?

Sibirya'daki nehirlerin bir çoğunun kuzeye doğru akmasının sebebi nedir?

İşte bu gibi sorularla hem dersleri canlandırmak, hem de çocukları aktif hale getirerek, onları düşündürmek şüphesiz ki çok faydalıdır. Yalnız kendisi ders veren ve çocukları sadece dinleyici durumunda görmek isteyen öğretmenler çocukların coğrafya dersinden soğumalarına sebep olurlar.

Bununla birlikte bu kadarı yeterli değildir. Karşılaştırmalar yaparak, coğrafya öğretimini daha değerli bir şekle sokmak gerekir.

Eskiden beri İtalya'yı bir çizmeye benzetiyorlardı. Eskiden bu gibi benzetmeler çok yapılmıştı. Ama biz bunları birer oyuncak olarak düşünmekten başka bir biçimde izah edemeyiz. Bu gibi benzetmelerin belli başlı faydası yoktur. Karşılaştırma ve benzetmeler faydalı olacak şekilde yapılmalıdır. Bu gibi karşılaştırmalar yapıldığı zaman çocukların fikirleri canlanır, kavramların açıklanması kolaylaşır. Çocuklar öğrendiklerini unutmayacak tarzda kafalarına yerleştirir. Karşılaştırma ve benzetme yapılacağı zaman benzetilecek coğrafya şeylerinin ayrıntıları çocuklara bildirilmeli ve karşılaştırılacak şeyler hakikaten dikkati çekecek şeyler olmalıdır.

Nehirler ise gelişimlerine, akış yönlerine, çağlayanlarına ve gemi nakliyatına uygun olup olmadığına göre karşılaştırılmalıdır.

Dağlar ise durumlarına, yüksekliklerine, inişlerine, şekline manzara güzelliğine yerleşmeye mümkün olup olmadığına tabiatın zenginliğine ve sınırları ayırmaktaki önemine göre karşılaştırılmalıdır.

Şehirler, durumları, nüfusları, halkının esas meşguliyetleri, ticari önemi vs. dikkate alınarak karşılaştırılır.

Denizler ise genişliklerine, şekil ve vaziyetlerine göre karşılaştırılır. Büyüklük karşılaştırması için bazı coğrafya öğretmenleri şeffaf haritalar kullanılmasını tavsiye ediyorlar. Sebebi, diğer bir harita üzerine konulup, karşılaştırılabilsin dıyedir. Bununla birlikte atladaki haritalar da çeşitli şekillerde karşılaştırılabilir.

Çocuklarca görülmeyen, malum olmayan bir büyüklüğü diğer bilinmeyen bir büyüklük ile karşılaştırmak iyi değildir. Örneğin Elbruz civarındaki dağların Ağrı Dağından iki defa büyük olduğu söylenirse ve çocuk bunlardan hiç birini görmemiş ise bunun bir faydası olmaz. Bu bir nevi ezbercilik olur.

Bu büyüklük benzetmelerinde tavsiye edilecek şey vatana ait coğrafi şeylerle karşılaştırmadır. Çünkü vatanda olan şeyleri bizzat görmüştür. Örneğin, çocuğun çok zaman yürüdüğü bir yolun veya çok zaman gördüğü bir dağın büyüklüğü, uzaktaki bilinmeyen büyüklüklerle güzel karşılaştırılabilir.

3. Sonuç

Bir eğitim bilimci olan Halil Fikret Kanad'ın eserlerinin çoğu eğitim bilimleri alanında olmasına rağmen "satranç kılavuzu" ve "Coğrafya'nın Tedris Usulü" gibi farklı alanlarda da eserler verdiğini görmekteyiz. Bir coğrafya öğretimi eseri olan "Coğrafya'nın Tedris Usulü" Kanad'ın çok yönlü kimliğinin ve eğitimci yanının senteziyle ortaya çıkmış bir eserdir.

"Coğrafya'nın Tedris Usulü" incelendiğinde Kanad'ın öğrenci merkezli coğrafya öğretimine önem verilmesi gerektiğini savunduğunu ve bu yönde eğitimin öğretmen merkezli öğretimden çok daha etkili olacağını belirttiğini görülmektedir. Kanad eserine öğrenci merkezli öğretime uygun pek çok etkinliği eklemeyi de unutmamıştır. Günümüzdeki eğitim anlayışına çok uygun olan bu görüş ve etkinlikleri Kanad'ın 1927'deki eserinde vermesi onun ne kadar ileri görüşlü bir eğitimci olduğunun kanıtıdır. Yine Kanad'ın eserinde coğrafyanın ezbere dayalı bir eğitim olmasını eleştiren görüşlerinin günümüzde de en büyük eleştiri konularından biri olması oldukça ilgi çekicidir. Bu da Cumhuriyetimin ilk yılları ile gününüz arasında coğrafya öğretiminde benzer sorunlar olduğunun bir göstergesidir.

Ülkemizde Coğrafya öğretim programları yapılırken batılı ülkelerin coğrafya programlarından yararlanılmıştır. Oysa kendi öz kültürümüze eğitim anlayışımıza ait olan eserler yeterince dikkate alınmamıştır. Batı dünyasının günümüzde uyguladığı bu programın ilkeleri onlarca yıl önce Halil Fikret Kanad'ın bu eserinde de açıkça görülmektedir. İncelemeye çalıştığımız bu eser söz konusu kaynaklardan sadece biridir.

Kaynaklar

- Baykal, İ. (1974). Hocam Halil Fikret Kanad, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı:233, Sayfa:5-11
- Cicioğlu, H. "Halil Fikret Kanad", Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO, Ankara, 1987.
- Kanad, H. F. (1931) Pestalozzi, İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını.
- Kanad, Halil Fikret. 1927. Coğrafyanın Tedris Usulü. İkbâl Kütüphanesi, İstanbul.
- Oruç, Ş. Tokcan, H. Demirkaya, H. (2006). Yapılandırmacı Yaklaşımına Bir Örnek: Osmanlı Dönemi Coğrafya ve Coğrafya Öğretimi. Ankara: Beyazkalem Yayıncılık.
- Ovat, F. (2006). 1910 Almanya Yolcusu, Eğitimci, Yazar Halil Fikret Kanad. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim. Yıl:6, Sayı:71.
- Öymen, H.R. (1956). Halil Fikret ve Eserleri. Eğitim Hareketleri Dergisi, Ankara: Güney Matbaası.
- Şahin, C. (2003). Türkiye'de Coğrafya Öğretimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Geliştirilmiş 2. Baskı. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Taşdemirci, E. (1996). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri. *Türk Dünyası Araştırma Merkezi Yayını, Sayfa:561-566*
- TED. (2002). Halil Fikret Kanat Yaşamı ve Hizmetleri (Yayına Hazırlayan: Cavit Kavcar). Ankara: TED Yayınları.
- Turan, K. (2003). Kurtuluş Savaşı'ndan Cumhuriyete Işık Veren Eğitimcilerimiz. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi. Yıl 4, Sayı 44.